

XUDOYBERDI TO'XTABOYEV ASARLARIDA BOLALAR XARAKTERINING IFODALANISHI

Yoqubova Durdona Usmonqul qizi –
Samarqand davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti
Boshlang'ich ta'lim va sport tarbiyaviy
ishlari yo'nalishi 4-bosqich talabasi

ilmiy rahbar: **Rahimova Gulbahor Qarshibayevna**–
SamDU dotsent

Annotatsiya: X.To'xtaboyev asarlarida bolalar xarakterining ifodalanishi haqida to'xtalib o'tildi.

Kalit so'zlar: bolalar, yumor, ertak, Hoshimjon, ilmsizlik, adib, sarguzasht, jahonshumul.

Bolalar adabiyotida qalam tebratish murakkabligi bilan ajralib turadi. Shunday bo'lsa-da o'zbek bolalar adabiyotida serqirra ijod namunalari yaratgan bir qancha adiblar mavjud. Masalan, Xudoyberdi To'xtaboyev, Anvar Obidjon, Farhod Musajon va boshqalar. Ular ichida Xudoyberdi To'xtaboyevning nasriy asarlarini ko'plab bolajonlar bilan bir qatorda kattalarga ham yod bo'lgan.

Xudoyberdi To'xtaboyev asarlari yumorga boyligi, bolalar hayoti, ularning o'ziga xos tabiati, xususiyatlari, ruhiy kechinmalari nihoyatda jonli, qiziqarli va bolalar- bop yo'sinda mahorat bn tasvirlanishi jihatidan ajralib turadi. Adib o'zbek bolalar adabiyotini jahon miqyosiga olib chiqqan ijodkorlardan biridir.

Ba'zi birlar suvning shildirashini eshitib she'riy ohang topar ekan. Men bolalarning ichida ijod qilaman. Agar shu bugun to'rtta bolani ko'rmasam, bag'rimga bosmasam, ular bilan suhbatlashmasam, ko'nglim to'lmaydi. Inson bolasida xayolot (fantaziya)ni rivojlantirishda ertagu rivoyatlarning oldiga tushadigan biron vosita yo'q desak lof bo'lmas. Xalqimiz ming yillar davomida shunday ko'p ertak aytganki, hayotning biron jabhasi chetda qolgan emas, axloq, odob normalarining biron qirrasini ertakchilarning nazaridan chetda bo'lmagan.

Ertagu rivoyatlarimiz ming yillar davomida muallimu mudarris bo'lib katta-yu, kichikka bir xilda ta'lim, bir xilda tarbiya berib kelgan. Ular ajdodlarimizning orzu-armonlarini, pandu nasihatlarini o'zida jamlab, nodir qomusga aylangan. Ijodkorlarning ilhomiga manba bo'lgan. Biron ijodkor yo'qki, bolaligida ertak tinglamagan bo'lsa, xayolotini charxlab olmagan bo'lsa, biron ixtirochi yo'qki, fantaziyasi bolaligidan boshlanmagan bo'lsa. Hazrat Navoiyning buyuk ijodidan tortib, Aytmatovning jahonshumul asarlarigacha hamma-hammasida u yoki bu ma'noda ertagu afsonalar ishtirok etganini bilamiz va shu ertakda xalqning dahosi jamlanganini ko'rib zavqlanamiz. Qaysi adibki, millat ruhiyatini o'zida yaxshi aks ettirgan ertak va afsonadan unumli foydalangan bo'lsa, muvaffaqiyati zo'r bo'lganini ko'rib quvonib ham turibmiz.

Ana shunday ruh ostida maydonga kelgan "Sariq devni minib"da o'qish, ilm cho'qqilarini egallash uchun va insonning o'z orzusi, ezgu niyatiga erishish uchun barcha imkoniyatlarni yaratib bergan zamonamizda yashashga qaramay, dangasalik, yalqovlik qilgan, hayotda engil-elpi yashashga yo'l axtargan va adashgan bolalar-hoshimjonlar kulgi ostiga olinadi:

Hoshimjon dehqon oilasidan chiqqan, sho'xligi olamni buzadigan bir bola. U hayotdagi ko'p narsaga mehnatsiz, qiyinchiliklarsiz oson yo'l bilan erishgisi keladi. Mehnatsiz va ilmsiz ham kishi istagan narsaga erisha olishi, katta obro' orttirishi mumkin, deb o'ylaydi. O'z fikrida qat'iy turgan Hoshimjon muddaosini amalga oshirish uchun buvisi aytib bergan ertakdagi sehrli qalpoqchani izlashga tushadi, uzoq izlanishlardan keyin istagan ishini hech qanday mashaqqatsiz bajarishga yordam beradigan sehrli qalpoqchani tashlandiq molxonadan topib oladi. Endi u o'zini orzulariga batamom erishadiganday his etadi, "Ortiqcha" fanlarni dars jadvalidan chiqarishni rad etgan direktor, har xil vazifalar berib "miyasini qotiradigan" o'qituvchilarga o'qimasdan ham har qanday kasb egasi, mashhur odam bo'la olish, ko'krak to'la nishonlar bilan shon-shuhratlar, katta obro'ga ega bo'lish mumkinligini ko'rsatib qo'ymoqchi bo'ladi va shu maqsadda sehrli qalpoqcha bilan safarga chiqadi. Shunday qilib uning sarguzashtlari boshlanadi.

Ming afsuski, sehrli qalpoqcha bu borada Hoshimjonga ko'mak berolmaydi. Sehrli qalpoqcha muhayyo etgan imkoniyatlar har safar kutilmagan ko'ngilsiz oqibatlariga olib kelaveradi. Hoshimjonning baxti endi kulay deb turganda ishning pachavasi chiqib qolaaveradi. U davlat xo'jaligida agronom bo'lib ham, shoirlik qilib ham, qurilishda muhandislik qilib ham, qo'g'irchoq teatrida artistlik ham qilib ko'radi. Mashqlar sayohatchi sifatida butun dunyoni kezmog'chi bo'ldi. Lekin hamma yerda ilmining, tajribasining yo'qligi ishning pachavasini chiqaraveradi. Hoshimjon qaerga bormasin, qanday ish qilmasin pirovardida sharmanda-yu, sharmisor bo'ladi. Uning agronomlik va muhandislik "faoliyati" jinoyatga olib keladi, qamalishiga sal qoladi, shoir bo'laman deb rasvo bo'ladi, "ulug' artist" teatrdan quviladi.

Qissada Hoshimjon o'z sayohati davomida qanchadan-qancha ajoyibotlarning guvohi bo'lib, qiziq, kulgili sarguzashtlarni boshidan kechiradi. U o'qimay, mehnat qilmay, o'z ustida ishlamay juda ko'p narsalarga erishmog'chi bo'ladi, lekin u hech narsaga erisha olmaydi. Chunki unga ilmsizligi pand beradi.

Yozuvchi Hoshimjon obrazini butun qirralari bilan ochishga uringan. Bolalarga xos o'yinqaroqlik ham, soddaligu beg'uborlik ham, g'ururlilik, to'g'ri so'zlik, shumlik bir oz maqtancholik, hatto, o'rinli yolg'onni ham do'ndirib yuboradigan, o'zini boshqalardan ajratib ko'rsatishga intilish odatlari, bolalarga taqlidchilik, dovyurak, epcil va ruhiy tetiklik, xafachilik va ruhiy tushunlikdan yiroqlik ham Hoshimjon xarakteriga xos xususiyatdir.

Xudoyberdi To'xtaboyevning "Sariq devning o'limi" sarguzasht romani uch qism ("O'rtoq polkovnik", "Sariq devni quvib", "Sariq devning o'limi yoki olam guliston bo'lgani")dan iborat. Bu roman asosida ham Hoshimjon sarguzashtlari yotadi. Kitobni o'qib uning yangi sarguzashtlardan xabardor bo'lasiz, sehrli qalpoqcha yana madadga keladi, ajoyib-g'aroyib karomatlar ko'rsatadi. U Hoshimjonga jiddiy masalalarda-o'g'ri, muttaha, tekinxo'rlarni fosh etishda yordam beradi.

Endilikda Hoshimjon aynan avvalgi o'yinqaroq Hoshimjon emas, balki to'qqiz yillik maktabni bitirib, ulg'ayib, birmuncha quyulib, esa kirib, oq-qorani tanib qolgan yigitcha. Endi u o'z hayoti, taqdiri, jamiyatga foyda etkazadigan odam bo'lib etishi haqida jiddiy o'ylaydi, biror kasb egallash haqida bosh qotiradi. Boshda sartarosh bo'ladi. "Bilasiz-ku, bir ishga ahd qilsam, uni oxiriga etkazmaguncha qo'ymaydigan odatim bor. Jonimni qiynab bo'lsa ham maqsadimga erishaman", deb shu kasb orqali odamlarga xizmat qilishga bel bog'laydi. Keyin militsiya maktabiga kirib o'qib, uni bitirgandan so'ng militsionerlikka ishga o'tadi. Kitobdagi barcha voqea-hodisalar, sarguzashtlar Hoshimjonning ana shu militsionerlik nuqtasidan boshlanadi. Hamma gap-so'zlar qahramonning shu kasb-kori bilan bog'liq holda davom etadi.

Romanda yaxshilik, ezgulik ramzi sifatida militsiya polkovnigi Salimjon, uning madadkori Hoshimjon, yomonlik, eskilik ramzi tarzida Odil battol gavdalanadi.

Ular o'rtasida tinimsiz shiddatli kurash ketadi. Odil nihoyatda makkor, u Salimjon boshiga juda ko'p og'ir savdolar solgan, uyiga o't qo'ygan, uning yakka-yu, yolg'iz farzandining qo'lga to'pponcha tutqazgan, jinoyatga etaklagan.

Asar pirovardida butun umri davomida xalqqa, yaxshi odamlarga zarar etkazish bilan shug'ullangan Odil battol va uning hamtovoqlari qonuniy mag'lubiyatga uchraydi, haqiqat, adolat, ezgulik g'olib chiqadi.

Xudoyberdi To'xtaboyev o'z romanida yulg'ichlarga, qalloblarga qarshi kurashda butun xalq bir kishiday bo'lib birlashsa, bu ishni butunlay o'z qo'lga olsa, Odil battollarga qiron keladi, ulardan nom-nishon ham qolmaydi, degan fikrni o'rta tashlaydi.

"Sariq devni minib" qissasi, "Sariq devning o'limi" romanining eng yaxshi fazilatlaridan biri tilining shiradorligi va o'ynoqiligidadir. Muallif bosh qahramon Hoshimjonning tilini alohida e'tibor bilan ishlagan. Bu til nozik qochirmalarga boyligi va jonliligi, shu bilan birga bolalar tiliga mos holda soddaligi bilan ajralib turadi. Qahramonning xarakteri uning so'zlaridan shundoqqina bilinib turadi.

Fantastik-sarguzasht janri bolalar adabiyotining eng qiziqarli janrlaridan biridir. Bunday asarlar bolalarning ongi va psixologiyasiga kuchli ta'sir ko'rsatadi, ularni o'qishga, o'rganishga, izlanishga o'rgatadi, jamiyatimizning faol quruvchilarini tarbiyalashga yordam beradi.

Xudoyberdi To'xtaboyev asarlari yumorga boyligi, bolalar hayoti, ularning o'ziga xos tabiati, xususiyatlari, ruhiy kechinmalari nihoyatda jonli, qiziqarli va bolalarbop yo'sinda mahorat bilan tasvirlanishi jihatidan ajralib turadi.

Xudoyberdi To'xtaboyev o'zbek bolalar adabiyotini jahon miqyosiga olib chiqqan ijodkorlardan biridir. Asarlari tojik, qirg'iz, turkman, ozarboyjon, arman, rus, ukrain, belorus, moldovan, eston, latish, litva, fin, bolgar, venger, nemis, chex, italyan tillariga tarjima bo'lgan.

Xudoyberdi To'xtaboyevning asarlaridagi bola qalbi, bola tili kitobxonlarni o'ziga tortadi. Albatta, kitoblarni kino tarzida ishlangani ham bolalarni Xudoyberdi To'xtaboyev ijodiga qiziqishini oshirdi desak, mubolag'a bo'lmaydi.

Yozuvchi ijodida bola xarakteri yaqqol namoyon etib berilgan. Misol uchun ularning kattalarni tushunishi, his qilishi, fikrlay olishi, samimiyligi, sodda qalbi, har qanday holatdan quvonch topa oladigan optimistligi va hokazolar mujassam.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Bolalar adabiyoti" (O'qituvchi" nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent, 2013) darsligidan.
2. O'zbek tarixi, adabiyoti va madaniyati
3. Jumaboyev M. O'zbek bolalari adabiyoti, - T.: O'qituvchi 2002y.
4. Masharipova Z. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – T., 2008y.